

„Rewritten Bible“ v kontexte explicitnej a implicitnej formy interpretácie v judaizme Druhého chrámu

---

Jozef Tiňo

1. POZADIE INTERPRETAČNEJ PRAXE JUDAIZMU DRUHÉHO CHRÁMU

Interpretácia posvätnej tradície v antickej spoločnosti bola spojená s intelektuálnymi autoritami, ktoré boli oprávnené nielen prepisovať a čítať posvätné texty, ale ich aj vysvetľovať. Výklad posvätných textov prirodzene predpokladá vzdelanie v príslušnej inštitúcii, ktorá bola v judaizme obdobia Druhého chrámu spojená s chrámom. O edukačnom procese v tomto prípade žiaľ nemáme žiadne priame informácie, ale na základe analógie s okolitým svetom starovekého orientu sa dá predpokladať, že posvätné texty boli súčasťou študijného curricula žiakov, ktorí boli adeptmi na budúcich interpretov náboženskej tradície.

Jedinečnú informáciu o interpretácii posvätného textu v období Druhého chrámu poskytuje text Neh 8 opisujúci zhromaždenie ľudu na sviatok Stánkov. Vo v. 8 sa hovorí o čítaní a interpretácii Tóry levitmi:

... vysvetľovali ľudu zákon (מבינים את־העם לתורה). Ľud stál na svojom mieste. Čítali z knihy Božieho zákona, odsek za odsekom (מפרש) a vysvetľovali zmysel, aby ľudia chápali, čo sa čítalo (ושום שכל ויבין במקרא). (SEP)

... vysvetľovali ľudu Zákon, zatímco lid stál na svém místě. Četli z knihy Božího zákona po oddílech a vykládali smysl, aby lid rozuměl tomu, co četli. (ČEP)

Slovenská aj česká verzia ekumenického prekladu sa zhoduje v chápaní hebr. výrazu מפרש v zmysle postupného čítania textu po odsekoch. Tento preklad v danom kontexte už dávnejšie obhajoval Erle Leichty¹ vychádzajúc z príbuznosti hebr. פרש s akk. *pīrsu* „zlom, odsek“. Arie van der Kooij však dosť presvedčivo argumentoval, že ide skôr o obraz čítania textu so správnymi samohláskami, ktoré pri intonácii zohľadňuje

---

¹ Erle LEICHTY, „The Colophon,“ in *Studies Presented to A. Leo Oppenheim*, ed. Robert D. Biggs – John A. Brinkman, Chicago: Oriental Institute of the University of Chicago, 1964, s. 159.

syntaktické členenie viet tak, aby bol poslucháčom jasný pravý význam čítanej state.² Ďalšia časť vety je opäť nejednoznačná a buď dopĺňa výrok poznámkou o tom, že leviti dávali význam čítanému textu výkladom na miestach, kde samotné čítanie nebolo postačujúce pre správne pochopenie obsahu,³ alebo len inými slovami opakuje to, čo už bolo povedané, ak frázu *במקרא יבינו* preložíme ako „a v čítaní dávali zmysel (textu)“. V každom prípade tí, ktorí sú zodpovední za správne odovzdávanie posvätnej tradície, sú leviti. Text však pokračuje ďalej informáciou, že na druhý deň po verejnom predčítaní zákona sa u Ezdráša okrem levitov zišli predáci rodín (*ראשי האבות*) a kňazi, aby sa ďalej oboznámili so slovami zákona (Neh 8,13). Je teda zrejme, že učiť zákon boli povolani aj laici, aj keď boli spolu s levitmi v tejto činnosti podriadení veľkňazovi ako najvyššej autorite. Prítomnosť laikov pri výučbe zákona popri levitoch potvrdzuje aj 2Krn 17,7–9, aj keď sa tam hovorí o kráľovských úradníkoch (*שרים*) a nie predstavených jednotlivých rodín (*ראשי האבות*).

Chýba nám žiaľ presná informácia o tom, čo sa v Neh 8,8 presne myslí pod zákonom, ako aj indícia o tom, ako prebiehala jeho interpretácia. Identifikáciu „zákona“ uľahčuje fakt, že opisovaná udalosť súvisí s textom Deuteronomia prikazujúcim čítať zákon každý siedmy rok na sviatok Sukkot (Dt 31,11–12).⁴ Čo sa však týka jeho interpretácie pri opisovanej udalosti, sme odkázaní len na dohady, aj keď Kugel právom poznamenáva, že starý text nevyhnutne potreboval interpreta z niekoľkých dôvodov. Z lexikálneho hľadiska išlo o používanie slov, ktoré boli

² Arie van der Kooij, „Neh 8:8 and the Question of the Targum,“ in *Tradition of the Text: Studies Offered to Dominique Barthélemy in Celebration of his 70th Birthday*, Orbis Biblicus et Orientalis 109, ed. Gerard J. Norton – Stephen Pisano, Fribourg: Academic Press Fribourg, 1991, s. 79–90.

³ Porov. Michael Fishbane, *Biblical Interpretation in Ancient Israel*, Oxford: Clarendon Press, 1988, s. 109. Aj tu sú možné dva spôsoby čítania tejto časti verša podľa toho, či podmetom vo fráze *במקרא יבינו* sú leviti čítajúci a vykladajúci text („a dávali porozumieť čítanému textu“), alebo počúvajúci ľud („aby ľudia porozumeli čítanému textu“ / „a ľudia porozumeli čítanému textu“); porov. tiež preklad Septuaginty: *καὶ ἀνέγνωσαν ἐν βιβλίῳ νόμου τοῦ θεοῦ (...) καὶ συνήκεν ὁ λαὸς ἐν τῇ ἀναγνώσει*, versus Vulgata: „Et legerunt in libro legis Dei distincte et aperierunt sensum et explicaverunt lectionem.“

⁴ Ako však poznamenáva van der Kooij, napriek tomu, že Dt 31 tvorí podklad pre Neh 8, čo sa týka samotnej udalosti je tu skôr podobnosť s Joz 8,34–5 a 2Krn 23,2–3 ktoré hovoria o čítaní z knihy zákona ako o jednorazovej udalosti v prvom prípade Jozuom a v druhom Joziášom a nie pravidelnom čítaní viažucom sa na sviatok. Porov. Arie van der Kooij, „Public Reading of Scriptures at Feasts,“ in *Feasts and Festivals*, ed. Christopher M. Tuckett, Leuven: Walpole; Mass: Peeters, 2009, s. 36.

s odstupom času ťažko zrozumiteľné a rôzne názvy už neexistujúcich miest alebo inštitúcií takisto vyžadovali vysvetlenie.⁵ Dôležitejšie však bolo aplikovanie starého zákonníka (halacha) ako aj významu minulých udalostí (hagada) pre súčasnosť. Nedá sa vylúčiť, že leviti vysvetľovali problematické časti Tóry, napr. prečo bolo Rúbenovo prvorodenstvo prevedené na Jozefa (Gn 48,22; porov. Dt 21,17), keď Rúben sa nazýva prvorodeným aj v nasledujúcej histórii (porov. napr. Ex 6,4; Nm 1,20). Tento prípad midrašickým spôsobom vysvetľuje 1Krn 5,1. Môžeme sa tiež domnievať, aj keď opäť len hypoteticky, že výklad obsahoval aplikáciu zákonov pre život Izraelitov prostredníctvom poukazov na históriu, v ktorej sú osoby a udalosti hodnotené podľa kritéria vernosti zákonu, a teda zmluve. Presne takýto charakter má tzv. Deuteronomistická história (Joz–2Krn), ale aj Knihy kroník, ktoré zvlášť zdôrazňujú úlohu levitov ako prorokov. Ako vzor pre správny postoj mohli slúžiť postavy patriarchov, ako bol Noe, Abrahám, Jozef, Mojžiš, Jozue a Samuel, keďže medzi najstaršími rukopismi z Kumránu sa nachádza hagadický materiál týkajúci sa práve týchto postáv.⁶

Horeuvedené príklady by sa samozrejme dali rozšíriť o ďalšie a ďalšie úvahy, ale pre nás je dôležité sledovať interpretáciu v jej rozmanitosti, ako sa vyvinula v období vzrastajúcej autority Tóry a prorockých kníh. Ide o koniec obdobia perzskej nadvlády, ale predovšetkým o helenistické obdobie, ktoré je z hľadiska interpretačných techník dobre doložené vďaka kumránskym textom.

Nárast autority spomínaných textov ako aj variabilitu interpretačných techník v judaizme Druhého chrámu treba vidieť v kontexte s prechodom od prorockého k zákonníckemu výkladu náboženskej tradície v období Druhého chrámu. Tá sa líši od prorockej predovšetkým tým, že interpretácia vychádza z dôkladného štúdia písaného textu. Od „do-

⁵ James KUGEL, „Early Jewish Biblical Interpretation,“ in *The Eerdmans Dictionary of Early Judaism*, ed. John J. Collins – Daniel C. Harlow, Grand Rapids, MI: Eerdmans, 2010, s. 127.

⁶ Armin LANGE, „The Parabiblical Literature of the Qumran Library and the Canonical History of the Hebrew Bible,“ in *Emanuel: Studies in Hebrew Bible, Septuagint and Dead Sea Scrolls in Honor of Emanuel Tov*, Vetus Testamentum Supplements 94, ed. Emanuel Tov – Robert A. Kraft – Shalom M. Paul, Leiden: Brill, 2002, s. 310. Je znakom narastajúcej autority Tóry, že ako modeloví protagonisti života podľa jej učenia sú prezentovaní aj patriarchovia, ktorí chronologicky predchádzajú Mojžiša, ako boli Noe, Abrahám a Jozef. Je však otázne, či sa táto črta judaizmu helenistického obdobia dá vzťahovať aj na obdobie Ezdráša, o ktorom je reč.

pytovania sa Pána“ (לדרש את־יהוה) v starších textoch (napr. Gn 25,22) sa dá sledovať prechod k „dopytovaniu sa Pánovho zákona“ (לדרוש את־תורת יהוה) v prípade Ezdráša (Ezd 7,10), a teda jeho štúdium.⁷ Daný fenomén dobre dokladá aj porovnanie synoptických pasáží Kr a Krn, kde „robiť to, čo je správne v Pánových očiach“ je špecifikované ako „zachovávať Tóru a jej prikázania“ (porov. 1Kr 15:11–13, 2Krn 14:1–2, 4), poprípade „strážiť (svoju) cestu“ je vysvetlené cez doplňujúcu frázu „kráčať v Tóre“ (porov. 1Kr 8:25, 2Krn 6:16).⁸

Z hľadiska vývoja interpretácie tak Tóra poskytuje dobré východisko. Zachovávanie jej prikázaní bolo spojené so správnym výkladom v danom v dejinnom kontexte poslucháča, alebo čitateľa, čo si vždy vyžadovalo interpretáciu od povolanej autority. Už bolo spomenuté, že primárne išlo o kňazov a levitov, ale starší ľudia boli v období Druhého chrámu evidentne tiež zapojení do tejto činnosti, aj keď ich učiteľský úrad musel byť v porovnaní s kňazmi a levitmi dosť obmedzený.⁹

Zásadný posun v prístupe k Tóre a následne k jej interpretácii sa dá vypočítavať v prvých dekádach 2. stor. pred Kr. V Sir 24 je Tóra identifikovaná s múdrosťou, čo znamená, že jej obsah dostal z pohľadu judaizmu univerzálnu platnosť. Bickerman mal zrejme pravdu keď tvrdil, že Tóra sa v tomto období (2. stor. pred Kr.) stala základom pre vzdelávanie Židov podobne, ako bol Homér základom pre vzdelávanie Grékov.¹⁰ Interpretačné metódy judaizmu v helenistickom období sa každopádne dajú do istej miery vnímať na pozadí interpretačných techník doložených v tradícii alexandrijských komentárov ku gréckym klasikom, čo sa týka aj textov mimo Tóry.

⁷ M. GERTNER, „The Masorah and the Levites: An Essay in the History of a Concept,“ *Vetus Testamentum* 10 (1960): 249.

⁸ Michael FISHBANE, „From Scribalism to Rabbinism: Perspectives on the Emergence of Classical Judaism,“ in *Sage in Israel and the Ancient Near East*, ed. John G. Gammie – Leo G. Perdue, Winona Lake, IN: Eisenbrauns, 1990, s. 439–456.

⁹ Steven D. FRAADE, „They shall Teach Your Statues to Jacob: Priests, Scribes, and Sages in Second Temple Times,“ https://www.academia.edu/301787/They_Shall_Teach_Your_Statues_to_Jacob_Priest_Scribe_and_Sage_In_Second_Temple_Times [cit. 9. 5. 2019].

¹⁰ Porov. ELIAS BICKERMAN, *The Jews in the Greek Age*, Cambridge MA: Harvard University Press, 1990, s. 169–171.

2. INTERPRETÁCIA TEXTOV UVEDENÁ CITAČNOU FORMULKOU (EXPLICITNÁ INTERPRETÁCIA)

Helenistické obdobie v judaizme prináša v prístupe k interpretácii zásadne nový prvok, a tým je explicitný komentár k textom posvätnéj tradície. Vzhľadom na už spomínané kultúrne pozadie helenistického obdobia sa dá z hľadiska formy takýto komentár prirodzene vnímať na pozadí komentárov ku gréckym klasikom, ktoré v kontexte Alexandrijskej knižnice začínajú mať formu vysvetľujúcich poznámok sledujúcich postupnosť komentovaného textu. Ide o *hypomnemata*, ktoré prešli vývojom od osobných poznámok slúžiacich ako *aide-mémoire* ku odborným komentárom alexandrijských filológov.¹¹ Aj keď v minulosti bol Kumrán často pokladaný za akýsi ostrov dôkladnej rezistencie voči gréckej kultúre, najnovšie štúdie ukazujú, že bez vplyvu helenizmu sa isté prvky v kumránskych textoch dajú len ťažko vysvetliť.¹² Takisto treba vnímať fakt, že 4Q252, ktorý bude stručne pojednávaný nižšie ako zaujímavý prípad prepojenia explicitnej a implicitnej exegézy ukazuje, že explicitný komentár bol v judaizme známy už pred *pešer* komentármi písanými priamo kumránskym spoločenstvom.¹³

Kumránsky *pešer* sa týka predovšetkým prorokov. Po odcitovaní konkrétneho prorockého výroku komentár podáva jeho výklad uvedený vo väčšine prípadov formulkou obsahujúcou výraz פֶּשֶׁר (*pešer*) s predložkou על (על) t.j. „interpretácia týkajúca sa ...“, alebo so vzťažným

¹¹ Marcus BOCKMUEHL, „The Dead Sea Scrolls and the Origins of Biblical Commentary,“ in *Text, Thought and Practice in Qumran and Early Christianity*, ed. Ruth Clements – Daniel R. Schwartz, Leiden: Brill, 2009, s. 8.

¹² Okrem štúdie Bockmuehla citovanej v predošlej pozn. 11 treba uviesť predovšetkým: Mladen Porović, *Reading the Human Body: Physiognomies and Astrology in the Dead Sea Scrolls and Hellenistic-Early Roman Period Judaism*, Studies on the Texts of the Desert of Judah 67, Leiden: Brill, 2007, s. 219–220; Pieter B. HARTOG, *Pesher and Hypomnema: A Comparison of Two Commentary Traditions from the Hellenistic-Roman World*, Studies on the Texts of the Desert of Judah 121, Leiden: Brill, 2017, s. 390–396; Benjamin G. WRIGHT, „Were the Jews of Qumran Hellenistic Jews?,“ *Dead Sea Discoveries* 24 (2017): 356–377.

¹³ V interpretácii tohto 4Q252 sa nenachádzajú žiadne prvky typické výlučne pre kumránsku teológiu a nie je teda dôvod a priori predpokladať, že ide o kumránsky text. Porov. Moshe J. BERNSTEIN, „4Q252: From Re-Written Bible to Biblical Commentary,“ *Journal of Jewish Studies* 45 (1994): 25; Moshe J. BERNSTEIN, „4Q252: Method and Context, Genre and Sources. A Response to George J. Brooke,“ in *Reading and Re-Reading Scripture at Qumran vol.1 Genesis and Its Interpretation*, Leiden: Brill, 2013, s. 135.

zámenom אשר אשר) „výklad toho je, že ...“, poprípade menšou obmenou týchto formuliek. Výklad prorockých výrokov spravidla ide poza ich pôvodný kontext a ich obsah je braný ako kódovaná správa naplňajúca sa v konkrétnom dejinnom kontexte kumránskej komunity, ktorá podľa jej členov žila v eschatologickom čase. V tomto ohľade sú *pešer* komentáre blízko k tradícii výkladu snov, zachovanej v Artemidorovej *Oneirocritica*, ale treba zdôrazniť, že tu ide o podobnosť generovanú analogickým interpretačným zámerom, nie priamym vplyvom.¹⁴ Ako príklad sa dá uviesť *pešer* k Hab 2,2:

Potom mi Pán odpovedal a riekol: Zreteľne zapíš videnie na tieto tabule, aby ním čitateľ zrakom ľahko prebehol. (SEP)

Boh povedal Habakukovi, aby napísal čo sa stane poslednej generácii, ale nedal mu vedieť, kedy príde koniec. A čo sa týka toho, čo povedal, že „aby ním čitateľ zrakom ľahko prebehol“. Interpretované, týka sa Učiteľa spravodlivosti ktorého Boh oboznámil so všetkými tajomstvami slov jeho služobníkov prorokov. (1QpHab 6.14–7.5)¹⁵

Z tohto textu je zrejmé, že autor komentára vnímal *sensus plenior* pôvodného textu v kontexte kumránskeho spoločenstva, ktorého bol členom. Okrem Habakuka sú týmto spôsobom doložené komentáre k Izaiášovi, Ozeášovi, Micheášovi, Nahumovi, Sofoniášovi, ale aj k žalmom (4QpPsalms), ktoré sa v období neskorého Druhého chrámu čítali aj ako prorocké texty.

Pozoruhodnú kompozíciu predstavuje už vyššie spomínaný ms. 4Q252 známy ako „Komentár ku Genezis A“. Pôvodne bol takisto označený ako *pešer* (t.j. 4QpGen^a), napriek tomu, že prvý stĺpec a začiatkové verše z nasledujúceho stĺpca obsahujú prerozprávanie príbehu o potope za čias Noeho v snahe ukázať, že Noe strávil v korábe presne jeden rok, ak je počítaný podľa solárneho kalendára (2.2–3). Autorov úmysel prezentovať solárny kalendár ako jediný možný pre správne počítanie času je teda realizovaný cez selektívne prerozprávanie Gn 6–8. Táto interpretačná metóda, ktorú môžeme klasifikovať ako Rewritten Bible je vy-

¹⁴ Peter S. ALEXANDER, „Quid Athenis et Hierosolymis? Rabbinic Midrash and Hermeneutics in the Graeco-Roman World,” in *A Tribute to Geza Vermes. Essays on Jewish and Christian Literature and History*, ed. Philip R. Davies – Richard T. White, Sheffield: Academic Press, 1990, s. 117–119.

¹⁵ Preklad urobený na základe Florentino G. MARTÍNEZ – Eibert J. C. TIGCHELAAR, *The Dead Sea Scrolls Study Edition. Volume 1 (1Q1–4Q273)*, Grand Rapids, MI: Eerdmans, 1998, s. 17.

striedaná citáciou výroku a následným komentárom (2,6–7). Nejde však o explicitnú interpretáciu, nakoľko tu nie je použitá formulka uvádzajúca komentár, ktorý je jednoducho pričlenený za citátom. Na rozdiel od *pešer* komentára k prorokom takisto nejde o výklad skrytého významu textu, ktorý sa naplnil v čase existencie kumránskeho spoločenstva presvedčeného, že žije v posledných dňoch. Ide naopak o *pešat* interpretáciu objasňujúcu problém Kanaánovho prekliatia za hriech jeho otca Cháma. Po citácii textu Gn 9,24–25 autor komentára vysvetľuje, že kliatba sa nemôže vzťahovať na Cháma, nakoľko podľa Gn 9,1 bol spolu s ostatnými Noeho synmi pozhnaný Bohom, takže prešla na Kanaána, Noemovho syna. Ďalšie komentované biblické state obsahujú vysvetlenie identity Amaleka a pozhnania Rúbena a Júdu (col. 4 a col. 5). Kombinácia interpretácie spôsobom Rewritten Bible a následne *pešer* komentára je jedinečná, nakoľko ostatné zachované kompozície interpretujú podkladový text jedným alebo druhým spôsobom. Text 4Q252 evidentne predpokladá, že oba spôsoby interpretácie sú v už judaizme etablované.

V odbornej literatúre sa zaužívala už takmer pol storočia stará klasifikácia Jeana Carmignaca, ktorý rozdelil *pešer* na „kontinuálny“, o ktorom sme doteraz hovorili, a „tematický“.¹⁶ Na rozdiel od kontinuálneho tematický *pešer* spája rôzne biblické texty so spoločnou témou, ale aj tu býva k uvedenému citátu z nejakej pasáže posvätného textu často priradený vysvetľujúci komentár. Tak ako pri kontinuálnom *pešer* samotný výraz *pešer* uvádza interpretáciu konkrétneho výroku, ale môže uvádzať aj výklad istej témy, ako to je zrejmé v 4QAgnes of Creation A (4Q180): „Interpretácia týkajúca sa časov, ktoré stanovil Boh“ (frg. 1 riadok 1), alebo „Interpretácia týkajúca sa Azazela a anjelov...“ (frg. 1 riadok 7). Ako typickí reprezentanti kategórie „tematický *pešer*“ by sa dali uviesť texty *Florilegium* (4Q174), *Melchizedek* (11Q13), *Catena*^a (4Q177), ale aj spomínaný 4QAgnes of Creation A (4Q180). Ak by sme vyššie spomínaný ms. 4Q252 všeobecnejšie charakterizovali ako kombináciu implicitnej a explicitnej exegézy, mohli by sme k nemu zaradiť aj tematický *pešer*. V každom prípade George Brooke oprávnenne predpokladá, že pri edukačnom procese v rámci kumránskeho spoločenstva bol 4Q252 používaný spolu s tematickými komentármi.¹⁷

¹⁶ Jean CARMIGNAC, „Le document de Qumrân sur Melchisédeq,“ *Revue de Qumran* 7 (1970): 343–378.

¹⁷ George J. BROOKE, „Thematic Commentaries on Prophetic Scriptures,“ in *Biblical Interpretation at Qumran*, ed. Matthias Henze, Grand Rapids, MI: Eerdmans, 2005, s. 136, 153–155.

Zaujímavý je vzťah tematického komentára k *4QTanchumim* (4Q176). Tento text by sa tiež dal charakterizovať ako tematický *pešer*, nakoľko je zbierkou výrokov na tému Božieho milosrdenstva a útechy. Ide však skoro výlučne o citáty z druhej časti Izaiáša (kap. 40–55),¹⁸ čo znamená, že podkladový text tvoril len jeden zvitok, pričom zoradenie citátov zodpovedá sekvencii v kánonickom texte. Je tak pravdepodobné, ako sa domnieva Christopher Stanley, že ide o študijné výpisky jedného človeka, ktoré mali pre neho a pre komunitu zrejme slúžiť ako referenčná príručka.¹⁹ Z hľadiska edukačného systému sa dá na základe paralely s helenistickým systémom vzdelávania vnímať rozdiel medzi antológiou rôznych citátov s jednou témou, akú predstavuje napr. *4QFlorilegium* (4Q174), a medzi tematickými výpiskami z jedného zvitku, aké predstavuje *4QTanchumim* (4Q176). Zatiaľ čo antológie sa používali v rétorických školách tzv. Druhej sofistiky, výpisky z klasických autorov slúžili ako cvičenia pre čítanie a písanie.²⁰ Môžeme sa len domnievať, že sa to analogicky vzťahuje aj na inštitucionálne vzdelávanie v judaizme helenistického obdobia.

3. SKRYTÁ (IMPLICITNÁ) INTERPRETÁCIA TEXTOV

Zatiaľ čo explicitná interpretácia rozlišuje medzi textom a jeho výkladom, implicitná interpretácia tento rozdiel stiera. V predchádzajúcej sekcii bol už zmienený tzv. tematický *pešer*, ktorý je vlastne antológiou rôznych textov prepojených na základe tematickej príbuznosti. Niekedy sa v súvislosti s tým hovorí o implicitnej interpretácii,²¹ čo však dobre nezodpovedá úmyslu dobového kompilátora, ktorý skôr pripravoval podklad pre interpretáciu,²² poprípade vytvoril edukačnú pomôcku pre

¹⁸ Výnimkou sú citáty Ž 79,2–3 vo frg. 1 a Zach 13,9 vo frg. 15.

¹⁹ Christopher D. STANLEY, „The Importance of 4QTanchumim (4Q176),“ *Revue de Qumran* 15 (1992): 576.

²⁰ Henri I. MARROU, *A History of Education in Antiquity*, prekl. George Lamb, Madison, WI: University of Wisconsin Press, 1982, s. 153–154.

²¹ Porov. napr. Peter S. ALEXANDER, „The Bible in Qumran and Early Judaism,” in *Text in Context. Essays by Members of the Society for Old Testament Study*, ed. Andrew D. H. Mayes, Oxford: University Press, 2000, s. 42–43.

²² Joseph A. Fitzmyer už veľmi skoro po publikovaní *4QTest* Johnom M. Allegrom, argumentoval v článku Joseph A. FITZMYER, „Further Messianic References in Qumran Literature,” *Journal of Biblical Literature* (1956): 182–187, že citácie v Pavlových listoch,

istý stupeň vzdelávania. Pre lepšie pochopenie toho, čo predstavuje implicitná interpretácia, sa treba ohliadnuť po iných textoch.

Dnes už niet pochýb o tom, že v období, keď prorocké knihy ešte neboli sformované do záverečnej podoby, boli redakčné dodatky k niektorým výrokom z pera oprávnených autorít súčasťou prepisovania textu. Takéto redakčné proroctvá (označované ako „Tradenten-Prophetie“ v nemčine a „scribal prophecy“ v angličtine) nie sú explicitne uvedené ako neskorší prídavok k pôvodnému orákulu, ale vystupujú ako súčasť proroctva, na ktoré nadväzujú.²³ Určite sa tak dajú zaradiť k implicitnej interpretácii, ktorej korene treba teda hľadať už vo fáze formovania biblických textov. To isté sa samozrejme dá aplikovať aj na naratívne biblické texty, ale prorocké orakulá vypovedané v mene proroka ako inšpirované výroky sú najlepším dokladom tejto praxe.

S vyššie popísaným javom nevyhnutne súvisí aj obsiahlejšie prepracovanie textového materiálu označované ako Rewritten Bible. Pre odlíšenie týchto dvoch spôsobov práce s textom Lutz Doering najnovšie použil termíny „Fortschreibung“ pre redakčné dodatky k hotovému textu, ako to predstavuje Tradenten-Prophetie a „Neuschreibung“ pre označenie nových kompozícií v štýle Rewritten Bible.²⁴ Samotný názov Rewritten Bible vošiel do povedomia odbornej verejnosti v šesťdesiatych rokoch minulého storočia po publikácii dnes už preslávenej monografie Gezu Vermesa.²⁵ Autor sa v nej snažil vystopovať vývoj niektorých haggadických tradícií rabínskeho judaizmu. Konkrétne ide o haggadu nachá-

---

ktoré sú zložené z viacerých SZ pasáží týkajúcich sa spoločnej témy, treba vidieť na pozadí používania tematických zbierok SZ pasáží, aké predstavujú 4QTest a 4QFlor, neskôr označené ako tematický pešer. Túto tému rozoberá tiež v Joseph A. FITZMYER, „4QTestimonia and the New Testament,” *Theological Studies* 18 (1957): 513–537; publikované aj v zbierke jeho esejí: Joseph A. FITZMYER, *The Semitic Background of the New Testament*, The Biblical Resource Series, Grand Rapids, MI: Eerdmans, 1979, s. 59–89.

²³ Asi najlepšie príklady redakčných proroctiev nájdeme v knihe Jer. Začiatkom 20. stor. po Kr. ich vyčlenil Bernard DUHM, *Das Buch Jeremia*, Tübingen: Mohr, 1901 a po ňom Sigmund MOWINCKEL, *Zur Komposition des Buches Jeremia*, Oslo: J. Dybwad, 1914, ktorý kriticky zhodnotil Duhmovu prácu a na základe svojej analýzy identifikoval niekoľko prameňov, z ktorých dodnes často diskutovaný prameň C zodpovedá deuteronomickému redakcii.

²⁴ Porov. Lutz DOERING, „Fort- und Neuschreibung autoritativer Texte und Identitätsbildung im Jubiläenbuch sowie in Texten aus Qumran,” in *Identität und Schrift: Fortschreibungsprozesse als Mittel religiöser Identitätsbildung*, Biblisch-Theologische Studien 169, ed. Marianne Grohmann, Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 2017, s. 69–103.

²⁵ Geza VERMES, *Scripture and Tradition in Judaism: Haggadic Studies*, *Studia Post-Biblica* 4, Leiden: Brill, 1961.

dzajúcu sa v diele *Sefer ha-Yashar*, ktoré podľa neho predstavuje jeden z posledných príkladov žánru Rewritten Bible. Vermes argumentoval, že spomínaný text rozvíja veľmi staré interpretačné tradície pochádzajúce z predtanaitského obdobia, a to spôsobom, ktorý je doložený v targumoch a dielach, ako je *Liber Antiquitatum Biblicarum* a *Genesis Apocryphon*, takisto ním označených ako Rewritten Bible.²⁶

Od spomínanej publikácie Vermesa sa diskusia ohľadom Rewritten Bible rozvíjala ďalej. Zatiaľ čo Vermesov záujem ostal pri vývoji hagdických tradícií, a teda pri sledovaní interpretačných vrstiev v ich chronologickej následnosti, postupne sa začala otvárať otázka kritérií pre zaradenie konkrétnych textov do danej kategórie, čo predznamenovalo dominanciu otázky žánru v ďalšej diskusii. Daniel Harrington podal ako prvý základnú charakteristiku Rewritten Bible ako textových kompozícií, ktoré ako celok predstavujú interpretáciu a ako svoj štrukturálny princíp adoptujú následnosť podkladového textu.²⁷ Odmietol klasifikáciu týchto textov ako targum alebo midraš, nakoľko Rewritten Bible texty niekedy vynechávajú celé časti zo svojho podkladového materiálu a takisto pridávajú nový textový materiál, ktorý sa na ňom nezakladá.²⁸ V otázke žánru Harrington ostal skeptický tvrdiac, že texty, ktoré zodpovedajú charakteristike Rewritten Bible, sú tak rôznorodé, že ich zaradenie v rámci jednotného žánru je nemožné. Otázku žánru po ňom naliehavejšie nastolil Peter S. Alexander, ktorý tak ako Vermes hovoril len o naratívnych textoch. Texty spadajúce do kategórie Rewritten Bible tvoria podľa neho natoľko koherentnú skupinu, že sa dá hovoriť o samostatnom žánri, ktorý je definovaný niekoľkými základnými charakteristikami.²⁹ Ako modelové texty prezentoval knihu *Jubilei*, *Genesis Apo-*

²⁶ Tamže, s. 68, 95.

²⁷ Daniel J. HARRINGTON, „Palestinian Adaptations of Biblical Narratives and Prophecies. The Bible Rewritten (Narratives),“ in *Early Judaism and Its Modern Interpreters*, ed. Robert A. Kraft – George W. E. Nickelsburg, Atlanta, GA: Scholars Press, 1986, s. 239.

²⁸ Tamže, s. 239–240.

²⁹ Peter S. ALEXANDER, „Retelling the Old Testament,“ in *It Is Written: Scripture Citing Scripture Essays in Honour of Barnabas Lindars*, SSF, ed. Don A. Carson – Hugh G. M. Williamson, Cambridge: Cambridge University Press, 1988, s. 99–121. Alexander uvádza deväť kritérií pre zaradenie textov do žánru: (a) Ide o naratívne texty, ktoré sledujú postupnosť textu ktorý prepisujú; (b) sú to samostatné literárne kompozície, ktoré replikujú formu podkladovej kompozície; (c) nie sú určené na to, aby nahradili autoritatívny text, ktorý prepisujú, d) pokrývajú rozsiahlu časť biblickej narácie (e) sledujú podkladový text v pôvodnom poradí, ale zároveň sú veľmi selektívne, pričom vynechávajú, skracujú, alebo rozširujú pasáže podkladového textu; (f) ich úmyslom

cryphon, *Liber Antiquitatum Biblicarum* a *Židovské starožitnosti* od Josepha Flavia.

Alexandrov prístup je kompatibilný s prezentáciou žánrového zadenia kumránskych textov v *Discoveries in the Judaean Desert* 39. Rewritten Bible je tu vydelený ako samostatný žáner v rámci parabiblickej literatúry a je odlišený od Závetov patriarchov, apokalyptickej literatúry a samostatných príbehov vyrastajúcich z biblického podkladu.³⁰ Podobný názor neskôr prezentoval Moshe Bernstein, ale s tým, že do kategórie Rewritten Bible zaradil aj halachické texty, ako je *Chrámový zvitok*.³¹ George Brooke na rozdiel od predchádzajúcich komentátorov zaraďuje medzi Rewritten Bible aj Targumy a textové výňatky ako tefilin, ale tak ako Harrington popiera možnosť ich zaradenia do jednotného žánru.³²

V súčasne prebiehajúcej diskusii Molly Zahn obhajuje stanovisko, že Rewritten Bible predstavuje samostatnú kategóriu, aj keď sa na ňu pozeráme z hľadiska dobového vnímania funkcie a s tým súvisiaceho špecifického účelu týchto literárnych kompozícií.³³ George Brooke, Anders Petersen a Jonathan Campbell na druhej strane zastupujú skupinu tých,

---

je predostrieť interpretatívne čítanie podkladového textu, ktorý musí mať teda čitateľ vždy na pamäti; (g) odlišne od rabínskych komentárov, ktoré predkladajú viacero interpretácií, Rewritten Bible ponúkajú jedinú interpretáciu podkladového textu; (h) Rewritten Bible vysvetľuje nejasnosti, rozpory v texte a midrašickým spôsobom pristupuje k výkladu pasáží, ktoré sú z hľadiska obsahu neúplne, ale táto midrašická práca zostáva implicitná; (i) začleňujú do narácie mimobiblické tradície a spájajú ich s biblickými, aby tak urobili syntézu celej tradície.

³⁰ Armin LANGE – Ulrike MITTMANN-RICHTER, „Annotated List of the Texts from the Judaean Desert Classified by Content and Genre,” in *The Texts from the Judaean Desert: Indices and an Introduction to the Discoveries in the Judaean Desert Series, Discoveries in the Judaean Desert*. XXXIX, ed. Emanuel Tov, Oxford: Clarendon Press, 2002, s. 115–164, porov. s. 117–118, 122–123.

³¹ Moshe J. BERNSTEIN, „Rewritten Bible’: A Generic Category Which Has Outlived Its Usefulness?,” *Textus* 22 (2005): 169–196.

³² George J. BROOKE, „The Rewritten Law, Prophets and Psalms: Issues for Understanding the Text of the Bible,” in *The Bible as Book: The Hebrew Bible and the Judaean Desert Discoveries*, ed. Edward Herbert D. – Emanuel Tov, London: The British Library & Oak Knoll Press, 2002, s. 31–40. George J. BROOKE, „Deuteronomy 5–6 in the Phylacteries from Qumran Cave 4,” in *Emanuel: Studies in Hebrew Bible, Septuagint and Dead Sea Scrolls in Honor of Emanuel Tov*, Vetus Testamentum Supplements 94, ed. Robert A. Kraft – Shalom M. Paul – Lawrence H. Schiffman, Leiden: Brill, 2003, s. 57–70.

³³ Molly M. ZAHN, „Genre and Rewritten Scripture: A Reassessment,” *Journal of Biblical Literature* 131 (2012): 271–288.

ktorí vidia Rewritten Bible ako neodlíšiteľnú kategóriu v spektre textov, ktoré parafrázujú a rozširujú biblický text.³⁴

Tento stručný a zďaleka nie vyčerpávajúci prehľad diskusie ohľadom Rewritten Bible postačuje na to, aby načrtol povahu istých problémov, ktoré dodnes pretrvávajú. Otázka presného definovania Rewritten Bible ako aj otázka žánrového zadelenia ostáva v odbornej diskusii stále otvorená a to sa týka aj funkcie, ktorú tieto kompozície mali v období Druhého chrámu. Takisto sa intenzívne diskutuje o tom, nakoľko sa takéto texty dajú z hľadiska dobovej praxe pisárov odlíšiť od rôznych edícií biblických kníh, ktoré sú doložené v Septuaginte a po objavení kumránskych textov aj v alternatívnych hebrejských verziách.

Eugen Ulrich vymenoval viaceré techniky pisárov, ktorými pri príprave novej edície upravovali pôvodný text. Patrí k nim harmonizácia textu s textom tradície nesúcej rovnakú tému (napr. synoptické pasáže Ex a Dt), doplnenie narácie inými tradíciami, odlišné zoradenie perikop a menšie, ale systematické dodatky k textu.³⁵ Brooke v tejto súvislosti hovorí o „sliding scale“ medzi rôznymi zachovanými formami biblického textu, t.j. medzi textovými edíciami kníh navzájom, ale aj nimi a ich prerozprávanými verziami. Podľa neho vývoj tradície doložený v rôznych edíciách biblických kníh korešponduje s tým, čo nachádzame v Rewritten Bible, pričom prechod od edície k biblickej parafráze sa metodologicky nedá spoľahlivo vyčleniť.³⁶ Tento názor zdieľaný viacerými biblistami³⁷ je však problematický. Doboví pisári dobre vedeli, či pripravovali

³⁴ George J. BROOKE, „The Rewritten Law, Prophets and Psalms: Issues for Understanding the Text of the Bible,“ in *The Bible as Book: The Hebrew Bible and the Judaean Desert Discoveries*, ed. Edward Herbert D. – Emanuel Tov, London: The British Library & Oak Knoll Press, 2002, s. 31–40; Anders K. PETERSEN, „Textual Fidelity, Elaboration, Supersession or Encroachment? Typological Reflections on the Phenomenon of Rewritten Scripture,“ in *Rewritten Bible after Fifty Years: Texts, Terms, or Techniques?*, ed. József Zsengellér, Leiden: Brill, 2014, s. 13–48; Jonathan G. CAMPBELL „‘Rewritten Bible’ and ‘Parabiblical Texts’: A Terminological and Methodological Critique,“ in *New Directions in Qumran Studies*, ed. William John Lyons – Jonathan G. Campbell – Lloyd Keith Pietersen, London: T&T Clark, 2005, s. 43–68; Jonathan G. CAMPBELL, „Rewritten Bible: A Terminological Reassessment,“ in *Rewritten Bible after Fifty Years: Texts, Terms, or Techniques?*, ed. József Zsengellér, Leiden: Brill, 2014, s. 49–81.

³⁵ Eugen ULRICH, *The Dead Sea Scrolls and the Origins of the Bible*, Grand Rapids: Eerdmans, 1999, s. 93 pozn. 40.

³⁶ BROOKE, „The Rewritten Law, Prophets and Psalms,“ s. 36.

³⁷ Porov. napr. Sidney W. CRAWFORD, *Rewriting Scripture in Second Temple Times*, Grand Rapids, MI: Eerdmans, 2008, s. 13–14; PETERSEN, „Textual Fidelity,“ s. 21; Hans DEBEL, „Rewritten Bible, Variant Literary Editions and Original Text(s): Exploring the Impli-

novú edíciu knihy, alebo jej prerozprávajú verziu (Rewritten Bible), ktorá bola chápaná ako interpretácia vyžadujúca znalosť podkladového textu.³⁸ Rewritten Bible na rozdiel od explicitnej interpretácie jednotlivých menších častí poskytuje celý interpretačný kontext, v rámci ktorého sa riešia partikulárne problémy.³⁹ To je hlavný dôvod pre voľbu jedného alebo druhého interpretačného prístupu, čo je možné aspoň sčasti dokumentovať na už spomínanom *4QCommentary to Genesis A* (4Q252).

Oproti biblickej verzii tu pri opise potopy nemáme ani zmienku o inštrukciách, ktoré Noe obdržal ohľadom stavby korába a nalodenia sa a nie je tu zmienený ani samotný akt nalodenia sa, vzdúvanie vôd a zničenie života. Po potope nenájdeme príkaz opustiť koráb, postavenie oltára, požehnanie Noeho a jeho synov, ani zmluvu ohľadom konzumácie krvi. Znalosť vynechaných faktov sa však predpokladá. Autor veľmi selektívne prerozprává príbeh o potope s tým, že sa sústredil na časové údaje potvrdzujúce platnosť solárneho kalendára. Jeho text tak nemôže suplovať biblickú verziu, ale môže slúžiť ako manuál pre interpretáciu chronológie v príbehu. Akonáhle sa však rozprávanie neskôr dostane k problému kľatby Kanaána namiesto Cháma, autor použije formu komentára a to isté sa týka problému odobratia práva prvorodenstva Rúbenovi, kde už je interpretácia explicitne uvedená cez výraz *pešer*.

Niet pochyb o tom, že 4Q252 bol mienený ako študijný materiál, nakoľko jeho liturgické použitie je vylúčené. Dá sa predpokladať, že študent, ktorý pracoval s týmto textom, dokázal na základe kľúčového príbehu o potope obhájiť platnosť solárneho kalendára, čo bola v judaizme neskorejším Druhého chrámu nesporne veľmi dôležitá téma. Pre istú časť vtedajších kňazov, ktorí sa odlúčili od jeruzalemského chrámu, len solárny kalendár reflektuje Boží poriadok stvorenia, a tak bolo nevyhnutné sláviť náboženské sviatky podľa neho. Opačná prax, teda riadenie sa luni-solárnym kalendárom používaným v danom období v chráme, bola znesvätením poriadku stvorenia (porov. *Jub* 6,23).

Je zrejmé, že pre autora 4Q252 sa vysvetlenie správnej chronológie nedalo vyriešiť výkladom jedného konkrétneho miesta v narácii, ale kon-

---

cations of a Pluriform Outlook on the Scriptural Tradition," in *Changes in Scripture: Rewriting and Interpreting Authoritative Traditions in the Second Temple Period*, ed. Hanne von Weissenberg – Juha Pakkala – Marko Marttila, Berlin: De Gruyter, 2011, s. 65–92.

³⁸ Jozef Tiño, „The Classification of Rewritten Scripture: A Plea for Retaining the Emic Perspective," *Journal for the Study of Judaism* 49 (2018): 330–349.

³⁹ Hindy Najman, „Interpretation As Primordial Writing: Jubilees and Its Authority Confronting Strategies," *Journal for the Study of Judaism* 30 (1999): 379–410.

textuálnou prezentáciou chronológie v celom príbehu potopy. Podobný prístup sa dá nájsť v prepísanej histórii izraelskej monarchie v knihách Kroník a prepísanej verzii Tóry v knihe *Jubileí*.

Isté črty v narácii Krn naznačujú, že autorovým úmyslom bolo pre-rozprávať históriu kráľovstva zo Sam–Krn ako rozvedenie upravenej formy dynastického príslubu v 1Krn 17.⁴⁰ Prezentácia histórie tu poskytuje pohľad na vládu Dávida a Šalamúna ako vrchol izraelských dejín. Dávid je vykreslený ako druhý Mojžiš a jeho ustanovenia týkajúce sa jeruzalemskej svätyne dopĺňajú Mojžišovu Tóru v otázke kultu. Dejiny Izraela po stavbe Šalamúnovho chrámu nemajú byť hodnotené len podľa ustanovení Tóry, ale aj na základe kultových ustanovení kráľa Dávida, pričom Šalamún je predstavený ako modelový príklad izraelského kráľa. Zladenie sinajskej a sionskej tradície v novom duchu (Dávid ako druhý Mojžiš ustanovujúci chrámový kult) je základnou hermeneutickou líniou 1,2 Krn.

Kniha *Jubileí* je prerozprávaním knihy Genezis a časti Exodu. Aplikácia solárneho kalendára pre počítanie času je jeden z konštitutívnych prvkov knihy. Chronologický systém je založený na počítaní, kde základnou jednotkou je číslo sedem, nakoľko už na začiatku knihy je jasné, že dodržiavanie šabatu ako siedmeho dňa je kľúčová podmienka zmluvy Izraela s Bohom a týka sa zo všetkých národov len Izraela ako jediného zmluvného partnera (*Jub* 2,19–33; kap. 50). Jednotky času tvoria „týždne rokov“, t.j. 7-ročná perióda, a „jubileá rokov“, t.j. 7×7 ročná perióda, teda cyklus 49 rokov. Celé dejiny od Adama ako aj čas, ktorý má prísť, je rám-covaný touto schémou, a tak už v Damaskom dokumente bola kniha označená ako „Kniha rozdelenia časov podľa jubileí a rokov“ (col. 16,3–4). Zmluva je však chápaná odlišne od hlavného prúdu judaizmu, pretože Sinajská zmluva je tu sekundárna vo vzťahu k zmluve s Noemom, ktorá bola uzavretá ako prvá. Van Ruiten oprávnene tvrdí, že pre autora knihy *Jubileí* existovala len jediná zmluva, tá s Noemom, a všetky ostatné sú len jej potvrdením a rozvedením.⁴¹ Základnou hermeneutickou líniou *Jub* je syntéza henochovskej a mojžišovskej línie v judaizme neskorého Druhého chrámu.

⁴⁰ Jozef Tiňo, *King and Temple in Chronicles: A Contextual Approach to Their Relations*, Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 2010, s. 31–32.

⁴¹ Jacques van Ruiten, „The Covenant of Noah in Jubilees 6.1–38,“ in *The Concept of the Covenant in the Second Temple Period*, ed. Stanley E. Porter – Jacqueline C. R. de Roo, Leiden: Brill, 2003, s. 189–190.

Uvedené témy Krn a *Jub* predstavujú ich základnú interpretačnú rovinu a je zrejme, že explicitná interpretácia typu *pešer* k akémukoľvek partikulárnemu textu by nebola schopná ich osvetliť v potrebnom rozsahu. Samozrejme, v oboch knihách sa nájde množstvo jednotlivých problémov, ktorých interpretácia by sa elegantne dala vysvetliť prostredníctvom citácie a následného komentára. Ako príklad sa dá uviesť už spomínaná Rúbenova strata štatútu prvorodeného, ktorá sa nachádza aj v *4QCommentary to Genesis A*.

Synovia Rúbena, Izraelovho prvorodeného. Bol síce prvorodený, no keď zneuctil lôžko svojho otca, prvorodenstvo prešlo na synov Jozefa, Izraelovho syna, takže v rodovom zozname nevystupoval ako prvorodený. Hoci mal Júda početnú prevahu nad svojimi bratmi, ba i vojvodca vyšiel z neho, prvorodenstvo pripadlo Jozefovi. Synovia Rúbena, Izraelovho prvorodeného: Chanóch, Pallu, Checrón a Karmi. (1Krn 5,1–3) (*SEP*)

Požehnanie Jakuba: „Rúben, ty si môj prvorodený a počiatok mojej sviežosti, vynikajúci v dôstojnosti a vynikajúci v sile. Pretiekol si ako voda. Nebudeš vynikať, lebo si vystúpil na lôžko svojho otca, a tak si ho znesvätil. Na jeho lôžko vystúpil.“ Výklad toho je, že (פֶּשֶׁר אִשָּׁר) on ho pokarhal, lebo spal s Bilhou, jeho konkubínou. (*4Q252 col. 4*)⁴²

Kniha Krn odvádza výklad straty prvorodenstva od miesta, kde je menovaný zoznam Rúbenových potomkov, zatiaľ čo *4Q252* ho udáva ako výklad Jakubovho požehnania. Autor Krn vlastne vysvetľuje, prečo etablované označenie Rúbena ako prvorodeného, ktoré nachádzame vo všetkých zoznamoch v Tóre, kde sa Rúben vyskytuje (porov. Gn 35,23; 46,8; Ex 6,14; Nm 1,20; 26,5), je už len formálne a nezodpovedá skutočnosti.⁴³ Autor *4Q252* zasa vysvetľuje štatút kmeňov Rúben a Júda (col. 5 a 6) z Jakubovho požehnania. Zatiaľ čo Rúben stratil prvorodenstvo, „mesiáš spravodlivosti“ vzíde z Dávida, a teda z Júdovho potomstva.

Z formálneho hľadiska je v *1Krn* výklad straty prvorodenstva identifikovaný ako vysvetľujúca poznámka samotným autorom, poprípade neskorším redaktorom, prostredníctvom techniky opakujúcej sa frázy (angl. „resumptive repetition“ / nem. „Wiederaufnahme“): „synovia Rúbena, Izraelovho prvorodeného“ na začiatku a na konci (v. 1a; 3a). Fakt, že výklad je súčasťou textu však zároveň znamená, že bude figurovať v každej ďalšej edícii Krn. Naopak, v prípade *4Q252*, kde je výklad

⁴² Preklad urobený na základe MARTÍNEZ, *Dead Sea Scrolls Study Edition*, s. 505.

⁴³ Sara JAPHET, *I&II Chronicles*, Old Testament Library, London: SCM Press Ltd, 1993, s. 132–133.

oddelený od textu formulkou, ktorá ho uvádza: „výklad toho je, že...“ (פְּשָׁרוֹ אֲשֶׁר) sa jedná len o edukačný materiál.

4. NÁČRT EXPLICITNEJ A IMPLICITNEJ FORMY INTERPRETÁCIE Z POHĽADU EDUKAČNÝCH PRÍSTUPOV

Dva vyššie opísané interpretačné prístupy zodpovedajú dvom odlišným aktivitám v rámci edukačného procesu. V prípade exegézy jednotlivých miest James Kugel ukázal, že v edukačnom prostredí judaizmu neskorého Druhého chrámu existoval jednotný súbor exegetických riešení partikulárnych problémov biblického textu, čo vyplýva z faktu, že v názorovo nejednotných skupinách judaizmu daného obdobia sa zachovali spoločné exegetické tradície.⁴⁴ Kugel ich prirovnáva ku *Glossa Ordinaria* s tým, že v prostredí judaizmu daného obdobia sa tradovali ústne,⁴⁵ takže tu môžeme vnímať analógiu k ústnej tradícii učencov v mezopotámskom systéme vzdelávania. Na základe zachovaných textov mezopotámskych komentárov sa dá usúdiť, že vyučovanie (*malsûtu*) ktoré viedol učenec-učiteľ (*ummânu*), zahrňovalo čítanie textu študenta ako aj následný výklad špecifických pasáží reagujúci na otázky učiteľa.⁴⁶ Nemôžeme si samozrejme byť istí, že tento model učenia identicky fungoval aj v jeruzalemskej chrámovej škole, ale je isté, že riešenie jednotlivých problematických miest textu malo v edukácii svoje pevné miesto.

⁴⁴ James L. KUGEL, *In Potiphar's House: The Interpretive Life of Biblical Texts*, Cambridge, MA: Harvard University Press, 1994, s. 266. Zdá sa, že jeruzalemský chrám bol centrálnou inštitúciou, ktorá formovala výklad posvätných tradícií, ktoré sa dostali do všetkých prúdov judaizmu, teda aj tých, ktoré sa od chrámu odlúčili. Je samozrejme otázka, ako boli rôzne skupiny vydelené od hlavného prúdu judaizmu afiliované s chrámom? Čo sa napr. týka apokalypticky orientovaného prúdu judaizmu, môžeme s Horsleyom hypoteticky uvažovať o tom, že pisári presadzujúci snečný kalendár pre potreby kultu mohli byť pod patronátom veľkňazov, ktorí načas stratili svoju vedúcu pozíciu v chráme. Porov. Richard A. HORSLEY, „The Politics of Cultural Production in Second Temple Judea: Historical Context and Political-Religious Relations of the Scribes who Produced 1 Enoch, Sirach, and Daniel,” in *Conflicted Boundaries in Wisdom and Apocalypticism*, Society of Biblical Literature Symposium Series 35, ed. Benjamin G. Wright III – Lawrence M. Wills, Atlanta, GA: Society of Biblical Literature, 2005, s. 145. Na okraji spektra leží kumránska komunita, ktorá bola od chrámu úplne odlúčená, aj keď jeho posvätné tradície rozvíjala ďalej prostredníctvom vlastnej exegézy.

⁴⁵ KUGEL, *Potiphar's House*, s. 266.

⁴⁶ Uri GABBAY, *The Exegetical Terminology of Akkadian Commentaries*, Culture and History of the Ancient Near East 82, Leiden: Brill, 2016, s. 11.

Istý doklad o takejto praxi pri edukácii poskytujú prorocké texty, ktoré sa snažia o významovú transformáciu niektorých halachických ustanovení Tóry tak, aby odpovedali na akútne otázky doby. Text Jer 3,1 napríklad interpretuje Dt 24,1–4 stanovujúci pri pravidlách rozvodu za „vec nahoty“ (ערוה דבר) to, že muž sa už nesmie vrátiť k prepustenej žene. Jeremiáš tento text aplikuje na Izrael, ktorý sa smilnením previnil voči Bohu a už sa k nemu teda nesmie vrátiť. Aggeus zasa po návrate z exilu na základe textov Lv 6,20 a Nm 19,22 ukazuje, že akákoľvek obeta bez toho, aby bol znova vybudovaný chrám, bude nečistá.⁴⁷ V obidvoch prípadoch je interpretácia textu formulovaná ako otázka a odpoveď.

Na rozdiel od spôsobu výkladu na základe otázok výklad Rewritten Bible vychádza predovšetkým z praxe prepisovania a memorovania celých kníh, ako aj ich parafrázovania. Edukácia chrámových pisárov v judaizme Druhého chrámu nepochybne už od počiatku zahrňovala aj parafrázovanie textu, nakoľko už v edíciách biblických kníh sú zakomponované pasáže ako Iz 36–39, Jer 52 a samozrejme Krn, ktoré všetky predstavujú prerozprávanie podkladového materiálu z Deutoronomistickej histórie. To, čo nachádzame v Rewritten Bible, zároveň dobre zodpovedá tomu, čo spomína Filón Alexandrijský v *De Vita Mosis*, kde hovorí, že vždy spája to, čo je napísané s ústnou tradíciou (τὰ γὰρ λεγόμενα τοῖς ἀναγιγνωσκομένοις ἀεὶ συνῴφαινον), t.j. text posvätných kníh s učením starších ľudu. Podľa neho mu práve toto v porovnaní s ostatnými umožňuje lepšie porozumieť histórii, ktorá sa v tomto prípade týka Mojžišovho života (Mos. 1.4). Ide samozrejme o text alexandrijského judaizmu z 1. stor. po Kr., ale fakt, že popisuje to, čo nachádzame v Krn oproti Sam–Krn, alebo *Jub* oproti Gn–Ex, znamená, že sa to týka aj staršej hebrejskej tradície v palestínskom kontexte.

Text memorovaný ako celok je teda v Rewritten Bible dielach prerozprávany tak, aby tvoril hermeneutický kľúč pre akúkoľvek partikulárnu interpretáciu. Inými slovami, základné teologické línie a koncepty prerozprávaného materiálu slúžia ako pravidlo pre interpretáciu jednotlivých problematických alebo eliptických pasáží.⁴⁸ Nemusí to znamenať, že každá partikulárna interpretácia bude zákonite obsahovať niektorý

⁴⁷ FISHBANE, *Biblical Interpretation*, s. 308.

⁴⁸ Tu treba jasne odlišovať prerozprávania, ktoré sú písané chrámovými pisármi pre edukčné účely ich študentov a diela s novelistickými črtami, ktoré sú určené pre širšie publikum, ako napr. „Jozef a Aseneth“. porov. TIRŇO, „Classification of Rewritten Scripture,“ s. 339–340.

z nových teologických prvkov, ale určite by nemala byť v rozpore s celkovou teologickou líniou, ktorú prerozprávaný text predstavuje. To sa týka predovšetkým prípadných neskorších redakčných dodatkov, ktoré boli identifikované v lepšie zachovaných Rewritten Bible dielach, ako sú Krn a Jub. V prípade 1,2 Krn sú podľa Hughu Williamsona menšie dodatky viazané na kňazskú redakciu týchto kníh, predovšetkým v 1Krn 14–15 a 23–27,⁴⁹ zatiaľ čo Kugel v Jub identifikoval redaktora v častiach, ktoré hovoria o „nebeských tabuliach“.⁵⁰ Aj keď náhľad redaktora vo všetkom nekorešpondoval s náhľadom pôvodného autora textu, teologická línia zostala v oboch prípadoch zachovaná.

ZÁVER

Rewritten Bible je jeden z viacerých spôsobov interpretácie posvätnéj tradície v období Druhého chrámu. Diskusia o tom, aké texty možno zaradiť do danej kategórie ako aj o rôznych aspektoch tohto typu interpretácie, je stále otvorená. Štúdium rôznych aspektov Rewritten Bible ako interpretačnej formy môže byť zmysluplné, ak sa bude študovať v kontexte s ostatnými interpretačnými metódami a bude vychádzať zo zhodnotenia dobových konvencií v rámci edukačného systému.

Je nepochybné, že explicitná interpretácia, ktorá ako formu prezentácie používa citáciu, po ktorej nasleduje výklad, súvisí s fázou vývoja recepcie textu, kde už existuje povedomie kánonicity aspoň istej časti

⁴⁹ Hugh G. M. WILLIAMSON, *1 and 2 Chronicles*, New Century Bible Commentary, Grand Rapids: Eerdmans, 1982, s. 14–15. Podľa Williamsona tá istá redakcia prepojila 1,2 Krn s Ezd–Neh a je zodpovedná aj za glosy v Ezd 1–6, porov. Hugh G. M. WILLIAMSON, „The Composition of Ezra i–vi,“ *Journal of Theological Studies* 34 (1983): 1–30. V nemeckom prostredí boli neskôr publikované dve monografie, ktoré sa snažili identifikovať rozsiahle redakčné vrstvy v Krn: Ernst M. DÖRRFUSS, *Mose in den Chronikbüchern: Garant theokratischer Zukunftserwartung*, Beihefte zur Zeitschrift für die alttestamentliche Wissenschaft 219, Berlin: W. de Gruyter, 1994; Georg STEINS, *Der Chronik als kanonisches Abschlussphänomen: Studien zur Entstehung und Theologie von 1/2 Chronik*, Bonner Biblische Beiträge 93, Weinheim: Beltz Athenaum, 1995. Vzhľadom na veľké množstvo vyčlenených redakčných dodatkov majú však obe teórie až príliš hypotetický charakter.

⁵⁰ James L. KUGEL, *A Walk through Jubilees. Studies in the Book of Jubilees and the World of Its Creation*, Supplements to the Journal for the Study of Judaism 156, Leiden: Brill, 2012, s. 289–294. Pre odlišnú analýzu redakčných vrstiev, ktorá predchádzala Kugelovej monografii, porov. Michael SEGAL, *The Book of Jubilees. Rewritten Bible, Redaction, Ideology, and Theology*, Supplements to the Journal for the Study of Judaism 117, Leiden: Brill, 2007.

posvätnéj tradície. Na druhej strane treba ale vnímať aj fakt, že komentár k jednotlivým menším textovým sekvenciám musel byť prítomný v edukačnom systéme pisárskych elít judaizmu už predtým.

Spôsob interpretácie vychádzajúci z konkrétneho výroku mal samozrejme inú úlohu ako prerozprávanie väčšieho celku v štýle Rewritten Bible. V edukačnom systéme je explicitný komentár najprirodzenejšie vnímať na pozadí výučby cez otázky a odpovede, čo je v SZ reflektované v Jer 3,1 alebo Ag 2,11–14. V tejto súvislosti by sa dal uviesť aj v odbornej literatúre často citovaný text Dan 9,2, ktorý hovorí o premýšľaní nad Písmami, čo sa v tomto prípade týka Jer 25,11–12. Interpretačné prerozprávanie väčšieho celku textu má zasa prirodzený základ v memorovaní textov a ich parafrázovaní, čo je edukačná prax, ktorá je v SZ predpokladaná za prerozprávaniami v Iz 36–39, Jer 52 a Krn ako najstaršieho príkladu Rewritten Bible.

Obidva spôsoby interpretácie v edukačnom systéme existovali súčasne a zodpovedali rôznym interpretačným účelom. Prerozprávanie nejakého príbehu, poprípade obsahu zvitku, alebo viacerých zvitkov, ako to reprezentuje Rewritten Bible, bol prostriedok, ako podať interpretáciu konkrétnych pasáží spolu s interpretačným kontextom, a zároveň, ako poskytnúť hermeneutický kľúč k ďalšiemu výkladu, čo bolo prezentované na príklade kníh Kron a Jub.

Texty uvádzané ako tematický *pešer* sú obyčajne charakterizované ako exegetické texty, nakoľko už samotný výber pasáží predstavuje istú interpretačnú aktivitu. Z pohľadu dobových svätopiscov však predstavovali skôr podklad pre exegézu a nie exegézu samotnú. Funkciu týchto textov v edukačnej sfére by sme mali vnímať s rozlíšením zbierok ako 4QTanchumim (4Q176), kde podkladový text pre zozbierané citáty tvoril jeden zvitok, a tých, ktoré čerpajú citáty z rôznych textov, ako to reprezentuje 4QFlorilegium, alebo 4Q Testimonia. Možná aplikácia týchto textov pre exegézu v konkrétnych dielach kategórie Rewritten Bible takisto čaká na dôkladné spracovanie.

The Rewritten Bible in the Context of Explicit and Implicit Forms of Interpretation in Judaism of the Second Temple Period. Some Suggestions for Further Discussion

Keywords: Second Temple Judaism; Interpretation; Rewritten Bible; Education

Abstract: Over the course of the last two decades, scholarly attention has focused more than ever before on the phenomenon of interpretive textual paraphrase operative in the period before the closure of the Jewish canon. A special type of extensive paraphrase in Judaism became known as the "Rewritten Bible". There is an ongoing discussion about the nature and function of these compositions. The present article views the educational aspect as essential for a proper understanding of interpretive activity in general, and thus also for understanding how the "Rewritten Bible" phenomenon is to be viewed within the larger framework of interpretive strategies in Judaism of the Second Temple period.

doc. Jozef Tiňo, PhD
Katedra biblických a historických vied
TF
Trnavská univerzita v Trnave
Kostolná 1
814 99 Bratislava, SR
jozef.tino@truni.sk